

Мр Здравка РАДУЛОВИЋ*

ДОПРИНОС ДР ДУШАНА Ј. МАРТИНОВИЋА РАЗВОЈУ БИБЛИОГРАФСKE ДЈЕЛАТНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Библиографије као историјски извори су једно од основних средстава за спознају историјског развоја једног народа. Садржаји општинских ретроспективних библиографија националног карактера обухватају библиографске пописе писане грађе из свих области људског знања и представљају темељне трагове историјског развоја људске дјелатности једног народа. Библиографије као историјски извори су скуп релевантних чињеница које нас упућују на писана сазнања из прошлости, без којих не бисмо могли проучавати савремене културне тековине и вријеме у којем живимо. Оне се потом, као незаобилазан „мост историјске дистанце” протежу од прошлости до садашњости, омогућавајући квалитетне научне визије будућности сваког друштва.

Без обзира о којој је научној дисциплини ријеч, интегрални дио сваког научног рада су библиографска истраживања неопходне литературе за одређене пројекте и теме. Пут од првих истраживачких дјелатности до коначних научних резултата, увијек прелази преко моста сачињеног од низа информација библиографских карактера. Вријеме утрошено на библиографска истраживања зна бити дуготрајно и исцрпљујуће за истраживаче и стога већ урађени пописи литературе који се нуде у виду разних видова библиографија, непроцјенљива су уштеда труда и времена за сваког истраживача.

Библиографски рад др Душана Мартиновића

Библиографи који, попут др Душана Мартиновића, на вријеме спознају употребну вриједност и свеопшту научну корисност ове дјелатности, по

---

* Библиограф-савјетник, Народна библиотека Србије.

правилу постају заљубљеници и заробљеници библиографске дјелатности. У сталној потреби да „рашчишћавају” путеве у прашуми штампане и писане грађе, иду увијек корак испред захтјева научне јавности, из мноштва информација праве одабир и селекцију онога што би могло бити најдрагоцјеније и најрелевантније за одређене стручне и научне пројекте. Претварајући се у истраживаче „видовњаке” у стању су да предвиде научне потребе и да наметну теме истраживачких пројеката. Прикупљају и биљеже трагове писаног блага нашег културног наслеђа, и у виду урађених библиографија на најразличитије теме, предају их на увид јавности изазивајући у њима потребу да се таква грађа искористи у научне сврхе. Библиографије настале на тлу Црне Горе биле су инспиративна грађа, неопходни водичи у освјетљавању истраживачког пута ка жељеним научним резултатима у раду огромног броја научних радника у Црној Гори и изван ње.

Др Душан Мартиновић је типичан примјер библиографа који је врло рано прозрео прави смисао и значај библиографске дјелатности. Као дипломирани географ врло рано се почео бавити научноистраживачким радом. Посебно га је занимао туристички аспект могућности развоја Црне Горе. Да би указао на функције и могућности квалитетнијег развоја црногорског туризма, било је неопходно у потпуности сагледати све природне и антропогене основе неопходне за његову експанзију на подручју Будванске ривијере.

Његов рад на библиографско истраживачком путу имао је исту научноистраживачку методологију. Спознавши врло рано да су библиографска истаживања и релевантне информације основа сваког озбиљног научног рада, за њега су резултати библиографских истраживања постајали рудници и извори информационог блага непроцјењиве вриједности.

Широко образовање, урођен истраживачки порив, непресушна енергија, пословна прагматичност и истрајност, темељне су одлике личности др Душана Мартиновића, које су биле пресудне за огромне резултате постигнуте на библиографском стручном и научноистраживачком пољу. Његова библиографска интересовања и истраживања имају широк опус и одвијају се у више нивоа.

*Рад на унапређењу научноистраживачке и
библиографске дјелатности у ЦНБ*

До доласка др Душана Мартиновића на чело Централне библиотеке „Ђурђе Црнојевић” 1976. године, већ су били постигнути запажени резултати у оквиру научноистраживачке и издавачке дјелатности те куће,

прије свега захваљујући залагању ранијих директора и искусних библиотекара: Ратка Ђуровића, др Ника С. Мартиновића, др Василија Јововића, Соње Лединек-Мунда, др Мирослава Лукетића, Олге Вукмировић и др. Бавећи се истраживањем штампарско-издавачке дјелатности и писаним наслеђем које се скривало у мноштву црногорских часописа и новина, ови заљубљеници свега што представља културно добро њиховог народа, утемељили су квалитетан и високостручан однос према библиографској дјелатности у Црној Гори. Са израженом одговорношћу, разрађеном стручном и научном методологијом, осмишљавали су и реализовали озбиљне библиографске пројекте.

Значајнији напредак у развоју институционалног библиографског рада и научноистраживачке дјелатности у Централној библиотеци „Ђурђе Црнојевић” почиње обиљежавањем 460. годишњице Црнојевића штампарије. Овај значајан датум био је повод да се озбиљно приђе сакупљању и библиографском пописивању црногорске штампане грађе од 1494 до 1954. године. Резултат тог значајног посла било је литографисано издање под називом: *Преглед штампарско-издавачке дјелатности у Црној Гори 1494-1954* (Цетиње, ЦНБ, 1955). Појавом издања *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*, 1957. године, већ се почињу назирати обриси најзначајнијих цјелина за будућу *Црногорску библиографију 1494-1994. године*.

Период од 1958. до 1975. године обиљежен је прикупљањем и објављивањем грађе значајних библиографских издања: *Библиографија чланака и прилога у црногорским листовима и часописима за 1958. годину* (Василије Јововић, Цетиње, 1964. године), *Библиографија Просвјетног рада 1946-1966* (Цетиње, 1969), *Петар II Петровић Његош: Библиографија, 1965-1966* (М. Лукетић и О. Вукмировић). Напокон, покретањем стручног часописа *Библиографски вјесник*, ова установа уграђује још један камен у темеље библиографске дјелатности у Црној Гори.

Од 1976. до 1990. године, као директор Централне народне библиотеке Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”, др Душан Мартиновић посебан акценат посвећује развоју њене научноистраживачке дјелатности, а његове активности се највише одражавају кроз уређивачки, приређивачки и рецензентски и кроз самостални рад на библиографијама разних профила.

У оквиру издавачке дјелатности ЦНБ покреће нове едиције, интензивно ради на уређивању фототипских издања најстаријих црногорских листова, обнавља и уређује „Библиографски вјесник” гласило Централне библиотеке и Друштва библиотекара Црне Горе, обнавља и успоставља нову међународну сарадњу са низом угледних националних европских библиотека.

Уређивачки рад на библиографским издањима
(посебна издања, Пројекат *Црногорске библиографије*,
Библиографски вјесник)

Његовим доласком на чело Централне народне библиотеке, издавачка дјелатност ове установе добија на интензитету. Иако са врло оскудним материјалним средствима и недовољним стручним и научним кадром у библиотеци, др Мартиновић успијева да на пољу библиографских и библиолошких истраживања ангажује значајан број црногорских научних радника и сарадника изван Црне Горе. У едицији *Посебна издања* објављује се петотомна „Библиографија о нашем ћириличком штампарству, штампаријама и књигама XV, XVI, XVII stoleћа” аутора проф др Боривоја Маринковића, „Прилози за лексикон црногорске културе” Николе Рацковића, „Библиографија о Црној Гори” Фердинанда Велца, „Ћириличне и рукописне књиге Цетињског манастира XIV-XVIII вијек” Петра Момировића и Љупке Васиљев, „Црна Гора и Крлежа” Милосава Калезића, „Филмографија црногорске кинематографије и филмова о Црној Гори” Гојка Кастратовића и др. Потребно је нагласити да је од 1976. до 1999. године у својству уредника или главног и одговорног уредника, приредио преко 40 књига и зборника са научних скупова који су имали библиографски карактер.

Посебно значајну издавачку цјелину чини едиција *Библиографије* гдје, свакако доминира, највећи пројекат црногорске културе, *Црногорска библиографија 1494-1994. године*.

Централна фигура око које су се одвијали сви догађаји око реализације овог Пројекта био је др Душан Мартиновић и неопходно је да укажемо на његову улогу и значај у реализацији овог замашног и одговорног посла.

Током 1977. године у Централној народној библиотеци се водила расправа око израде пројекта црногорске ретроспективне библиографије за период 1494-1994. године. Пошто је идејни пројекат урађен¹ о њему је 1979. г. вођена расправа у Црногорској академији наука и умјетности. У цјелини је оцијењен и прихваћен као научни и културни подухват од капиталног значаја за Црну Гору. Одлучено је да израду пројекта финансира Министарство за науку и културу СР Црне Горе. Послије 1980. године у ЦНБ се први пут конституишу Библиографско одјељење са својим посебним обавезама око израде текуће и ретроспективне црногорске библиографије.

¹ Мирослав Лукетић: *Црногорска библиографија*. — *Библиографски вјесник*. Год. 8, бр. 3 (1979), стр. 5-41.

Скупштина СР Црне Горе је, 28. децембра 1983. формирала Савјет *Црногорске библиографије* 1494-1994. и именовала његове чланове са двогодишњим мандатом.² Савјет је имао задатак да утврђује концепцију Пројекта, прати његову реализацију, верификује годишње извјештаје и планове рада. Ово тијело је за главног и одговорног уредника Пројекта именовало др Душан Мартиновића, савјетника у ЦНБ „Ђурђе Црнојевић” и Редакцију, која је касније бирала редакцијске одборе за поједине томове. У првом мандату предсједник Савјета био је др Божидар Тадић, а Скупштина Црне Горе 1992. године именује и новог предсједника др Дамјана Шећковића, са новим члановима.³ На једној од сједница у току 1984. године донесен је *Пословник о раду Савјета за Црногорску библиографију* 1494-1994 и *Пословник Редакције* ове библиографије, по којем у члану 12, главни уредник заједно са Редакцијом и Савјетом, „усмерава и прати стварање библиографије у свим њеним фазама и сноси стручно-научну и друштвено-политичку одговорност за реализацију Библиографије”. Главни уредник (члан 13), између осталих задужења, „организује рад Редакције и непосредно руководи процесом уређивања библиографије; усаглашава рад уредника тематских области библиографије и учествује у конципирању, обликовању и уједначавању библиографске грађе о којој ће Редакција расправљати: избору сарадника, рецензената, експерата, писању практичних упутстава у сарадњи са библиографским, лексикографским и научноистраживачким установама у земљи и ван ње.”⁴

Организација и методологија рада

Приликом постављања критеријума за израду ове библиографије полазило се од ранијих искустава и принципа којима су се, при изради ретроспективних националних библиографија, служиле најпознатије библиотеке у свијету и код нас. Др Душан Мартиновић је уложио своје драгоцјено познавање стручних и научних принципа које је примјењивао кроз праксу у раније објављеним библиографијама, а била су му позната и искуства других библиотека и института који су се бавили сличним пословима. Са др Мирославом Лукетићем, аутором приједлога Пројекта, уско је сарађивао и активно учествовао у свим расправама око уједначавања свих неопходних докумената, планова, програма и статута, који су

² Службени лист СРЦГ (Титоград), бр. 1 (20. јан. 1984), стр. 5-6; Бр. 1 (30. јан. 1988).

³ Службени лист СРЦГ (Титоград), бр. 2 (20. јан. 1992).

⁴ Душан Мартиновић: *Црногорска библиографија: Историјски развој*. Цетиње, ЦНБ, 1992. стр. 180-196.

пратили овај, од капиталног значаја за науку и културу Црне Горе, дугогодишњи научноистраживачки рад.

Није било двоумљења око тога да се у пројекат морају уврстити монографске публикације (том I), серијске (том II), прилози објављени у периодици (том III) и штампана грађа (књиге и радови објављени у периодици) која за предмет има Црну Гору и Црногорце (том IV). Донесена је и препорука да се комплетна грађа хронолошки подијели на основна 3 периода (први период: 1494-1918; други: 1919-1944. и трећи: 1945-1994) с циљем да се у цјеловитом издању прикаже развој духовног стваралаштва за период од петсто година. Да би се могле на вријеме одрадiti преузете обавезе, препоручено је да ЦНБ и њено Библиографско одјељење раде текућу библиографију на основу обавезног примјерка, и то у виду годишњих прегледа штампарско-издавачке дјелатности, који би били објављени у *Библиографском вјеснику*. Касније је, акумулирањем записа текуће продукције, прикупљен и главни материјал око кога се сакупљала грађа црногорске ретроспективне библиографије књига. Планирала се и израда црногорске текуће библиографије чланака и прилога у периодици која би излазила четири пута годишње, али до тога није дошло.

Пошто је велики дио грађе недостајао у фонду ЦНБ, главни и одговорни уредник и приређивачи Пројекта били су мишљења да ће се израдом ове библиографије имати комплетан увид у то, шта би све ЦНБ требала да има као музејски примјерак у својим фондовима, бар када се тиче старијих издања. Др Душан Мартиновић заједно са члановима Уређивачког одбора, активно је учествовао у осмишљавању програма и методологије рада у прикупљању и обради грађе. Уз свесрдан труд и врло стручан приступ изради приједлога Пројекта *Црногорске библиографије* др Мирослава Лукетића, др Душан Мартиновић је показао спремност да као библиографску технику при раду на овој грађи примијени најсавременија међународна правила за библиографски опис књиге — ИСБД(М) и серијских публикација — ИСБД(С).

Да би се избјегле произвољност и шароликост у библиографском поступку, а у циљу да библиографија буде презентована у што квалитетнијем облику, предложена су и усвојена следећа правила:

– подаци који се уносе у библиографију морају бити поуздани и верификовани личним увидом у библиографску грађу (*de visu*), односно штампани материјал који се обрађује;

– библиографски елементи морају бити што потпунији, а нарочито код старих и ријетких издања;

- у пракси се морају поштовати југословенски и међународни стандарди пописивања;
- треба имати у виду примјену терминологије и техничке форме описа, која мора одговарати захтјеву за машинску обраду пописа;
- правила обраде морају бити усаглашена на југословенском плану, како би у будућности омогућила коришћење ове библиографије за израду опште југословенске библиографије;
- приликом пописивања грађе обавезно треба стављати индекс (сигнатуру) библиотеке у којој се издање налази.

Због низа околности, првенствено материјалних, а и због недовољног броја библиографа професионалаца који би се могли укључити у рад на прикупљању и обради публикација, велики дио грађе није урађен *de visu*, него је опис преузиман из других извора (најчешће текуће *Библиографије Југославије* и других већ урађених националних библиографија примарног карактера), па стога библиографски опис у свим свескама није уједначен.

Разлози због којих, заједничка, предложена правила нису у потпуности испоштована, били су свакојаке природе. Осим најчешћих материјалних неприлика, и недостатака стручног кадра и искуснијих библиографа био је евидентан. И поред огромног труда главног уредника да поштује све предвиђене програмске и методолошке ставке Пројекта, каснији резултати су показали да су објављене библиографије великим дијелом зависиле од њених приређивача, њихове стручности, научне одговорности и, уопште, способности и дара за библиографски рад.

Јединице рађене са књигом у руци имале су потпунији опис, а постојала је и могућност да се за те јединице преузму и забиљеже сигнатуре библиотека у којима се књиге налазе. Преузимање јединица из других библиографија, био је основни разлог што се подаци о сигнатурама нису наводили, и што нису у потпуности испоштовани договори око методологије обраде грађе.

Што се тиче примјене стандарда у библиографском опису у тому IV („други о нама”) библиографска обрада препуштена је приређивачима, па је свако на свој начин, поучен неким ранијим искуствима и правилима њихових земаља, радио библиографски опис. Др Мартиновић је уложио велики напор и стрпљење око организације рада на тому IV, гдје је у сталном контакту са њиховим приређивачима осмишљавао и препоручивао компромисна рјешења у оквиру технике библиографског описа. С правом се може рећи да су књиге из IV тома, захваљујући труду главног уредника, његовом угледу и чудовишној преговарачкој умјешности, урађене

са минимумом финансијских издатака. Десетина извјештаја са преговора, договора, уређивачких одбора, редакција, комисија и безброј личних контаката, пуниле су странице годишњих анализа рада на Пројекту *Црногорске библиографије 1494-1994*. Мало је вјероватно да ће се икада направити потпуна анализа и процјена квантитета и квалитета свих активности које су се одвијале око овог пројекта.

Концепција

У Пројекту *Црногорске библиографије 1494-1994*, наведени су критеријуми и правила на основу којих је требало одабрати и библиографски пописати штампану продукцију која је настајала у распону од 500 година.⁵ И поред одређене аналогије са другим библиографијама, сматрало се да у Црној Гори постоје неке посебности које условљавају примјену ширих критеријума при избору грађе. Као основ при избору грађе узет је територијални, национални и предметни принцип.

Пред главним уредником, а у то вријеме и директором Централне народне библиотеке, указао се велики стручни и научни изазов, али и ризик са који су се могли носити само личности попут Душана Мартиновића. Пројекат је наишао на одобравање код црногорске Владе, ЦАНУ и цијеле научне јавности у Црној Гори. Уз скромна материјална средства и забрињавајуће оскудан библиографски кадар који му је био на располагању, др Мартиновић, ради израде црногорске ретроспективне и текуће библиографије, конституише Библиографско одјељење и покреће прве активности у вези са Пројектом.

Радници Одјељења, уз сву помоћ стручног кадра у Библиотеци, а посебно Музејског одјељења гдје се чува „Монтенегрина”, у *првој фази* свога рада требали су:

Евидентирати и прикупити сва дотадашња библиографска издања релевантна за националну библиографију Црне Горе; започети израду картотеке црногорских аутора и других писаца, чија дјела улазе у библиографску грађу; одмах започети систематску обраду фонда ЦНБ, а одмах затим и свих значајнијих библиотека, укључујући и приватне, на Цетињу; организовати истраживање и попис грађе и у библиотекама црногорских музеја, архива, манастира, свих научних институција и факултета.

У *другој фази* било је неопходно:

⁵ Мирослав Лукетић: *Црногорска библиографија*. — *Библиографски вјесник*. Год. 8, бр. 3 (1979), стр. 5-41.

Прегледати све значајније фондове библиотека по републикама и покрајинама, а пошто је Народна библиотека Србије у то вријеме већ завршила истраживања и обраду за *Српску библиографију књига: 1868-1944*, било је неопходно да се постигне споразум о коришћењу ове грађе и прије њеног објављивања. Дана 6. 11. 1984. године др Душан Мартиновић испред Централне народне библиотеке, потписује *Самоуправни споразум о сарадњи на изради ретроспективних националних библиографија Србије и Црне Горе*,⁶ гдје се у више тачака прецизирају активности у оквиру сарадње библиотека. Пошто је Народна библиотека Србије у том периоду била при крају прикупљања грађе за *Српску библиографију књига 1868-1944*, у члану 3. овог *Споразума*, НБС се обавезује да „издвоји из своје библиографске грађе грађу која се односи на дела штампана у Црној Гори или на дела која се односе на ретроспективну библиографију Црне Горе...”⁷

Такав споразум се требао склопити и са другим националним библиотекама по републикама, и уколико би се споразум постигао, требало је пописати све библиографске јединице које се односе на Црну Гору, а у складу са усвојеним критеријумима.

У *трећој фази* истраживања планирани су послови на истраживању црногорске књиге у иностранству, а прије свега у Лењинграду, Москви, Прагу, Варшави, Паризу, Риму, Бечу, Цариграду и другим већим центрима Европе.

У оквиру међународне сарадње др Душан Мартиновић је био иницијатор низа међународних активности испред Централне народне библиотеке, које су уродиле плодом што се види из низа састанака, стручних симпозијума, пословних и личних контаката.

Анализа рада организације и реализације Пројекта, недвосмислено нам указује, да је велику одговорност и терет у организацији цјелокупног прикупљања грађе и преговора са будућим приређивачима, сносио др Мартиновић лични, без обзира на Уређивачки одбор, који се, релативно често састајао. Заложивши свој углед, стручност и широко образовање, био је енергија без које овај пројекат не би имао свој ток и постигнуте резултате који су данас више него очигледни. Од 1984. године до данас објављено је 27 свесака са скоро 270.000 библиографских записа, а у последњим штампарским припремама, налазе се преостали томови, предвиђени као цјелина у пројекту *Црногорска библиографија 1494-1994*. год.

⁶ Архивска грађа НБС: *Протокол*: 0101 бр. 216/84.

⁷ Исто.

Допринос на организацији међународне сарадње

Послије започетих активности међународне сарадње др Ника Симова Мартиновића са најутицајнијим националним и универзитетским библиотекама у СССР-у, Централна народна библиотека на Цетињу, уз свесрдно залагање др Душана Мартиновића, обнавља прекинуте контакте. С њим на челу, делегација Библиотеке у току 1988. одлази на стручно-научни семинар. Поводом овог путовања у извјештајима објављеним у *Библиографском вјеснику* стоји да је 20. и 21. октобра 1988. у просторијама Државне публичне библиотеке „М. Е. Салтиков-Шчедрин”, одржан *Совјетско-југословенски семинар о проблемима ретроспективне библиографије*. У сали за састанке приређена је изложба издавачке продукције цетињске библиотеке „Ђурђе Црнојевић” и Публичне библиотеке.⁸ У оквиру семинара говорили су др Душан Мартиновић и др Мирослав Лукетић. Централна тема семинара била је ретроспективна библиографија, потребе савремене науке за овим видом публикација, њихов значај и неопходности за савременији и смјелији приступ изради овог типа библиографија. У свим рефератима је преовладало мишљење да је израда националних ретроспективних библиографија врло сложен и одговоран посао.

Др Душан Мартиновић у свом реферату „Југословенска ретроспективна библиографија данас” представио је тренутно стање библиографског рада на југословенском и републичком плану. Његов реферат и излагање др Мирослава Лукетића који је представио пројекат Црногорске националне библиографије, изазвао је велику пажњу, поготову када је било ријечи о критеријумима који су постављени као окосница рада на овом пројекту. Основна порука са овог скупа је: остваривања јединствених библиографских система и што квалитетнијег и ефикаснијег рада на изради великих пројеката националних библиографија.

Учествујући у раду на овом семинару др Душан Мартиновић је у контакту и са колегама из других земаља размијенио искуства и разријешо многе методолошке дилеме које су га опседале, а тицале су се оквира и принципа рада на изради националних библиографија. Озбиљност којом су библиографи и библиотекарски великих националних библиотека прилазили проблематици израде и осмишљавања пројеката израде националних библиографија, др Мартиновића су додатно убиједила у исправност и неопходност рада на пројекту *Црногорске библиографије*. Најразличитије

---

⁸ Бранко Брновић. Међународна сарадња ЦНБ у 1988. години. *Библиографски вјесник*. Год. 17, бр. 3 (1988), стр. 283-286.

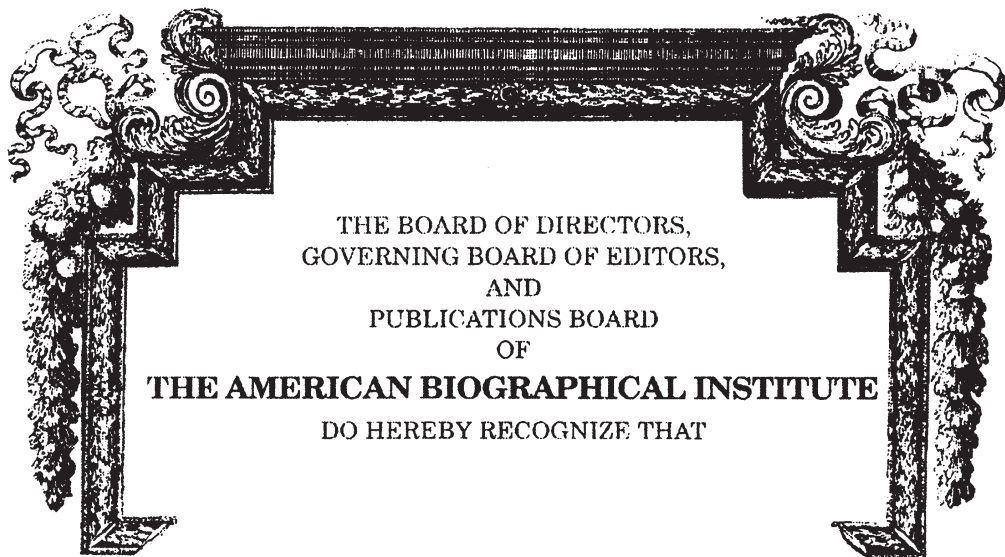
теме реферата и дискусија у којима су била захваћена питања и проблеми израде персоналних, завичајних, селективних и специјалних библиографија, посебно су битна за каснија библиографска усмјерења овог плодног библиографа.

Послије овог значајног скупа услиједили су контакти и са другим већим иностраним библиотекама са којима су потписани врло значајни међународни споразуми о сарадњи која се знатно одразила на каснију израду IV тома *Црногорске библиографије*: Библиографија о Црној Гори и Црногорцима.

Активна међународна сарадња коју је интензивирао др Душан Мартиновић, директно је утицала на крајњи резултат успјешне реализације низа научних и стручних пројеката и скупова. Један од резултата тих контаката било је и ангажовање на изради Пројекта, великог броја искусних библиографа — истраживача из националних библиотека других земаља. У складу са *Договором о културној сарадњи* између Централне библиотеке „Ђурђе Црнојевић” на Цетињу и Државне публичне библиотеке „М. Е. Салтиков Шчедрин” из Лењинграда, у току 1990. године на Цетињу је одржан *Трећи југословенско-совјетски научни семинар „Проблеми ретроспективне библиографије”*, а у Лењинграду 26. октобра 1990. године *Четврти совјетско-југословенски научни семинар „Питања изучавања јужнословенског рукописног и штампарског наслеђа у националним библиотекама Југославије и Русије”*.

Сарадња са лењинградском библиотеком, угледним и у свијету признатим академиком Е. Љ. Немировским и врсним руским библиографима на челу са Елеонором Федоровном Цветковом, била је од непроцјенљивог значаја. Захваљујући непрестаним контактима др Душана Мартиновића и изузетним залагањима ових еминентних стручњака, *Црногорска библиографија 1494-1994* је добила двије изузетне библиографије: Том. I, књ. 1: *Издања Ђурђа Црнојевића: 1494-1496*. аутора Евгенија Љвовича Немировског и Том. IV, књ. 2: *Библиографија о Црној Гори на руском језику: 1722-1989*, са око 5000 библиографских јединица.

Послије студијског боравка и кратке посјете Лењинграду 1985. године др Душан Мартиновић са својим сарадницима борави у Архиву Академије наука СССР са намјером да прегледа рукопис библиографског карактера Павела Аполоновича Ровинског, како би оцијенили његову научну и стручну вриједност. Овом грађом која се тицала Црне Горе раније се бавио и др Нико Симов Мартиновић, али га је смрт претекла и није успио завршити своју мисију око публиковања ове библиографије. Послије низа преговора и стручних консултација, крајем 1990. године добијена је сагла-

THE BOARD OF DIRECTORS,
GOVERNING BOARD OF EDITORS,
AND
PUBLICATIONS BOARD
OF
THE AMERICAN BIOGRAPHICAL INSTITUTE
DO HEREBY RECOGNIZE THAT

Dusan Martinovic

HAS BEEN CHOSEN FOR DISTINGUISHED STANDING AND HAS
BEEN CONFERRED WITH AN HONORARY APPOINTMENT TO

THE
RESEARCH
○ **BOARD OF ADVISORS** ○

MEMBER SINCE: **2001**

H. C. Collins

H. C. Collins

Director, Research Board of Advisors, The American Biographical Institute, Inc.

сност Архива и Академије у Лењинграду за коришћење овог рукописа. Коначну верзију рукописа за штампу је припремила Е. А. Пережогина из Државне јавне библиотеке „Салтиков Шчедрин” из Лењинграда. Уз велике напоре Главног уредника да грађу квалитетно редигује и припреми за штампу, ЦНБ на Цетињу 1991. године објављује библиографију Павела Ровинског *Црна Гора у својој прошлости и садашњости*.⁹

Не мање значајна сарадња била је и са Државном библиотеком Чехословачке у Прагу.¹⁰ На основу протокола о сарадњи потписаног 1987. године, у овој кући је пописана грађа за *Библиографију о Црној Гори на чешком језику: 1801-1991. г.* Уз стручну подршку Главног и одговорног уредника др Мартиновића, библиографи Зденка Рахункова и Михела Рехакова су пописале укупно 18.479 библиографских записа који су у оквиру IV тома Пројекта објављени 1993. г. у двије књиге.

Као резултат *Договора о културној сарадњи између њемачке Државне библиотеке у Берлину и Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић”* који је потписан 1987. године у Берлину, др Мартиновић и проф. др Фридрих Краузе раде на издавању публикације: *Црна Гора: литература на њемачком језику: библиографија*. Пошто је ова грађа била објављена у *Библиографском вјеснику* (бр. 2, 1988), договорено је да се посебно штампа сепарат са одговарајућим предговором. Пописано је преко 1000 библиографских јединица, а грађа везана за период од 1775-1985. године, у издању ЦНБ објављена је 1988. године. У својој књизи посвећеној 160-годишњици Државне библиотеке Црне Горе, др Мартиновић наводи низ података о међународној сарадњи ЦНБ са библиотекама широм Европе. Његови сарадници задужени за међународну размјену књига и серијских публикација били су у службеној посјети библиотекама Шпаније, Француске, Аустрије, Италије, Њемачке, Бугарске и др. Од свих тих посјета највећи резултати су се огледали у оквиру библиографско-истраживачке сарадње, а о томе најочитије говоре свеске објављене у оквиру IV тома *Црногорске библиографије*.

„Библиографски вјесник” — уређивачки доприноси

Окосница библиографске дјелатности у Централној народној библиотеци „Ђурђе Црнојевић” је стручни часопис *Библиографски вјесник*.

⁹ Душан Мартиновић: *Црногорска библиографија: Историјски развој*. Цетиње: ЦНБ, 1992.

¹⁰ Душан Мартиновић: *160 година Државне (националне) библиотеке Црне Горе (1838-1998)*. Подгорица: ЦАНУ, 2002. стр. 402-410.

Његову основну концепцију из 1961. године коју је утемељио др Нико С. Мартиновић, нови уредник и поновни покретач др Душан Мартиновић није напуштао. Била му је окосница око које је развијао и његовао научноистраживачки рад у оквиру интердисциплинираних библиолошких и културолошких тема. Највише простора су заузимали резултати библиографског рада, а завидно велики број радова из историје књиге, библиотека, штампарско-издавачке дјелатности и библиографије, нашло је своје уточиште у овом драгоцјеном часопису. *Библиографски вјесник* је био полигон са којег су полијетала многа имена данас еминентних и признатих библиографа. Велики број мањих селективних персоналних и стручних библиографија које су први пут објављене у овом часопису, касније су, у потпунијем и опсежнијем облику објављене у засебним публикацијама, а десетине био-библиографија др Душана Мартиновића, у потпунијем и разрађенијем облику, нашле су своје коначно уточиште у препознатљивим *Портретима*, који су постали незаобилазна литература енциклопедијског и лексиконског карактера у научној и стручној јавности Црне Горе.

Као одговорни уредник уз блиску сарадњу са члановима Редакције, др Мартиновић је заслужан за саму концепцију часописа, за избор сарадника, угледних и признатих научних радника, а самим тим и за квалитет објављених радова. Свесрдно се залагао да у библиотечким и научним круговима одржи висок степен квалитета овог часописа. Радо је објављивао радове из књижевне историје и библиологије, биографије и научне резултате знаменитих Црногораца, те резултате библиографских истраживања на завичајне теме.

У рубрици *Прикази и биљешке* објављено је на десетине радова о најновијим издањима код нас и у свијету. Скоро све најновије публикације из библиотекарства, посебно библиографије, презентоване су у овој рубрици, од стране искусних научних и библиотечких радника.

Осим наведених радова, у овом гласилу су забиљежене све активности које су биле у вези са пројектом *Црногорске библиографије*: извјештаји, планови програми, међународни скупови и сарадња са иностраним библиотекама, нова издања и др.

Библиографски рад — самосталне књиге

Прву самосталну публикацију која је имала библиографски карактер др Душан Мартиновић је објавио 1979. године. Као професор на средњој школи, врло рано се почео занимати за историју и развој црногорске про-

свјете и школства. Преласком у Централну народну библиотеку упознаје се са техником и методологијом библиографских истраживања и своја прва сазнања примјењује при попису прилога у серијској публикацији *Просвјета* за период 1889-1901. године. Овој књизи су претходиле библиографије са сличном тематиком парцијално објављене у *Библиографском вјеснику* који је др Мартиновић покренуо одмах по доласку на чело ове библиотеке.

Већ 1982. године заједно са Марком Марковићем објављује књигу *Црногорски уџбеници: историјски преглед са библиографијом: 1836-1981.* у издању Републичког завода за унапређење школства.

Прије него што нешто више кажемо о *Портретима* др Душана Мартиновића, треба споменути и његову књигу коју је 1992. године у оквиру едиције *Посебна издања* објавила Централна народна библиотека, а тиче се историјског прегледа библиографског рада у Црној Гори од њених почетака до краја 20. вијека.

Основна концепција ове публикације састоји се из три цјелине:

1. Историјски развој; 2. Библиографи и 3. Додатак: Пројекат *Црногорске библиографије* 1494-1994. У оквиру историјског дијела, аутор је хронолошки презентовао развој библиографске дјелатности у Црној Гори, његова преплитања са библиографијама сусједних република, резултате у раду на свим видовима библиографија (националне, текуће, ретроспективне, библиографије серијских публикација, персоналне, завичајне и специјалне). Посебна пажња је посвећена доприносу Централне народне библиотеке у раду на библиографским истраживањима. „Први период карактеришу искључиво две линије које ће се повлачити као црвена нит кроз целу досадашњу историју. То је настојање да се напишу радови о Црној Гори (Валентинели, Ровински, Велц) и покушај израде опште ретроспективне библиографије (М. Драговић). И једно и друго је резултат нараслог интересовања за живот и историју Црне Горе.¹¹

Други дио ове публикације посвећен је библиографима, од њених зачетника до савременика чија дјела представљају врхунске доприносе у библиографској дјелатности уопште, а трећи пројекту *Црногорске библиографије*, гдје је у цјелини наведена документација око покретања овог капиталног библиографско-истраживачког посла.

У склопу наведеног Пројекта, др Мартиновић је поред послова око уређивања комплетних едиција, у коауторству са проф. др Радивојем Шу-

¹¹ Миодраг Живанов. Предговор. У: Душан Мартиновић: *Црногорска библиографија*. Цетиње, ЦНБ, 1992, стр. 5-6.

ковићем, приредио и три библиографије *Расправа, чланака и књижевних радова у серијским публикацијама*: Том. III, књ. 2 (1885-1905); Том. III, књ. 7 (1945-1950) и Том. III, књ. 8 (1951-1955).

У оквиру јубилеја 160-годишњице Државне библиотеке у Црној Гори, 2002. године, објављује, као други дио студије о овој значајној институцији, *Библиографију библиотечких радника ЦНБ „Ђурђе Црнојевић”* која би се по својим специфичностима и методологији рада могла сврстати у тип персоналних библиографија.

Рад на персоналним библиографијама

Послије Љубомира Дурковића-Јакшића који је међу првима урадио врло озбиљну и за оно вријеме тешко савладиву библиографију о Његошу, у новије вријеме на овом послу најобимније резултате даје др Душан Мартиновић, који се послје избора за главног и одговорног уредника *Црногорске библиографије*, сасвим посветио библиографији. Поред тема из географије, туризма, просвјете и културне историје уопште, за Мартиновића посебан интерес и изазов представљају знамените личности из црногорске прошлости. Бавећи се црногорском ретроспективном библиографијом, као да није могао одољети искушењу да, поред библиографија унутар Пројекта, издаје паралелно и низ персоналних библиографија по црногорским часописима, а највише у *Библиографском вјеснику*. Касније је, те расуте медаљоне у видно квалитетнијем издању сакупио и објавио у више књига унутар едиције *Био-библиографије* у цетињској Централној народној библиотеци. Ова едиција скоро да настаје као, реална потреба за обједињавањем и уобличавањем у посебне публикације, огромних библиографских резултата др Душана Мартиновића. У објављеним *Портретима* (8 књига) у периоду од 1983-2003. године обрађено је преко стотину био-библиографија угледних личности које су, свака на свој начин, у културној историји овог поднебља оставиле дубоке трагове. Прву књигу *Портрета* објављену 1983. године посветио је зачетницима библиографског рада у Црној Гори, знаменитим библиографима о којима се веома мало знало. Објављене критике су биле позитивне јер је за велики број научних радника који се баве културном историјом, била драгоцен пописана литература о личностима из старијег периода црногорског јавног и културног живота. Колико је тешко сакупити радове ових личности, још је теже пронаћи литературу о њима. Овај вид био-библиографија селективног карактера за многе је био први извор података о овим личностима, отворена врата која су иза

себе откривала пролазе и путеве којима су пролазили, остављајући драгоцјене трагове. Личности је одабирао по свом нахођењу, ослушкујући реакције, потребе и укус културне и научне јавности. Није изостављао ни изваңце који су се у оквиру свог научноистраживачког рада бавили Црном Гором. Радећи на библиографијама и уједно прикупљајући и податке за литературу о тим личностима, Мартиновић је уз библиографије увијек објављивао и врло квалитетне уводне текстове биографског карактера, тако да је настајао један необичан вид био-библиографског рада, најчешће употребљивог у изради лексикона (нпр. *Лексикон писаца*, МС Нови Сад). Број књига који је објављен у наведеној едицији и спремност Министарстава културе да финансира издања са овом тематиком, најбољи су показатељ потребе научне и културне јавности у Црној Гори за овим видом приручника.

Чињеница је да су ова издања, прије него што су се појавили први томови *Црногорске библиографије*, били незаобилазна литература за историчаре. Свјестан тога да научни радници овакве податке желе да виде на једном мјесту, како не би трошили вријеме на претраживању података по библиографијама, др Мартиновић визионарски подилази њиховим жељама и истраживачким потребама, нудећи им готове био-библиографске податке о животу и раду најистакнутијих личности Црне Горе. Његови *Портрети* за многе су постали неопходни реферални приручници, базе и извори најдрагоцјенијих података. Идући увијек за корак испред савремених технологија електронског типа, примјењивих у раду на изради библиографија у Црној Гори, постигао је зачуђујуће резултате, сразмјерне раду и неких институција, које се дугим низом година баве библиографско-истраживачким радом.

Библиографски рад у часописима и дневним листовима

У великом броју стручних часописа и дневних листова др Душан Мартиновић је био редован сарадник. Овога пута нашу пажњу привлаче његова интересовања и резултати у оквиру библиографске дјелатности.

Укључивањем у пројекат *Црногорске библиографије* др Мартиновићу је прије свих било јасно да без медијске подршке неће успјети на вријеме урадити започете послове. Без обзира на начелну подршку и званична обећања надлежних институција, уложио је огромну енергију и упорност на организацији промовисања и сарадње са мас-медијима у Црној Гори. Од изласка прве библиографије до данас, скоро да није било стручног часописа у Црној Гори који није донио неку биљешку, расправу или већи

рад који се тичао црногорске библиографије. У његовој организацији дневни лист *Побједа* и *Цетињски лист*, пратили су сва дешавања око овог Пројекта. Забиљежене су многобројне промоције одржане по градовима Црне Горе и Србије, пропраћени састанци Уређивачког одбора и изласци из штампе нових томова, потписивања међународних споразума, организовања стручних скупова и округлих столова. Током прославе 500 година прве штампане ћириличне књиге, током 1994. године објављено је на десетине прилога и приказа о овом, за Црну Гору и њену културу уопште, највећем истраживачком пројекту у посљедњим деценијама.

Др Мартиновић је био чест гост по библиотекама у Београду, Новом Саду, Шапцу, Инђији и др. На „Сусретима библиографа” који су се одржавали у част др Георгија Михаиловића у Народној библиотеци „Ђорђе Натошевић” у Инђији, био је гост и учесник са низом врло квалитетних историјско-теоријских радова и расправа из библиографије Црне Горе. Са својим првим рефератом о *Црногорској библиографији серијских публикација* (1984. год.), упознаје библиографску и стручну јавност са првом књигом урађеном у оквиру пројекта *Црногорска библиографија 1494-1994*. године и неким практичним проблемима и искуствима у изради регионалних библиографија уопште. Већ сљедеће године учествује са излагањем о раду на текућим библиографијама монографских публикација у Црној Гори. Надаље, на *Сусретима библиографа* његова преокупација била су истраживања и резултати рада на пројекту *Црногорске библиографије*, однос П. А. Ровинског према библиографији Стојана Новаковића, библиолошка и библиографска истраживања о Црнојевића штампарији, резултати у раду на завичајним библиографијама у Црној Гори, стопедесетогодишњица рођења Марка Драговића (1852-1918), првог црногорског библиографа итд.

За свеукупан допринос развоју библиографске дјелатности, Уређивачки одбор *Сусрета библиографа* додијелио је др Мартиновићу, међу библиографима врло цијењену „Митровданску повељу” за 2003. годину.¹²

Часописи *Историјски записи*, *Просвјетни рад*, *Гласник одјељења друштвених наука*, *Овдје*, *Стварање*, *Гласник НБС* и многи други са простора република бивше Југославије, објављивали су чланке и расправе др Душана Мартиновића, а који су се тicali културно-историјске прошлости Црне Горе, библиографије, штампарства и библиотекарства уопште.

¹² Добрило Аранитовић. Академик Душан Ј. Мартиновић: [Говор поводом додјеле „Митровданске повеље”]. *Сусрет библиографа* (Инђија). Год. 13 (2003), стр. 11-14.

Објављене библиографије радова др Мартиновића,¹³ најбоље одсликавају резултате рада које је постигао у оквиру библиографске дјелатности.

Радови библиографског карактера објављени у часописима и новинама, имају широк опус који се простире од теорије, историје, критике, библиографско-истраживачких резултата у виду најразличитијих типова библиографија, до на десетине објављених приказа и огледа. Значајан број његових радова и реферата поднесених на међународним скуповима објављени су у инострану периодици, од којих највише у руским часописима.

Његове расправе, чланци, критичко-аналитички текстови, рецензије, предговори, разне врсте саопштења и дискусија, имају једну ноту категориности у судовима, коју он, по правилу, увијек поткрепљује релевантним подацима из историјских извора, којима се зналачки служи. Можда најдубљи увид у природу и особеност његових научноистраживачких порива, показује др Александар Пејовић када коментарише методологију у научноистраживачком поступку др Душана Мартиновића; „Пре свега, то је Мартиновићева темељита припрема за обраду задате теме, под чиме се подразумева што веће и свестрано претраживање и откривање до сада незнатих или мало знаних оригиналних докумената. Ако их нађе, он је у својим саопштењима врло прецизан и категоричан, а када му сачувана аутентична грађа не пружа довољно поузданог материјала и чињеница, он позива на даља истраживања и размишљања, нудећи при том низ вредних и занимљивих опција.”¹⁴

Часописи и листови у којима је писао др Мартиновић, најчешће су објављивали радове и оних који су са знатижељом пратили његове библиографске резултате и успјехе. Објављено је на десетине радова посвећених његовим новим књигама, успјесима, наградама и свеукупном стваралачком опусу *Библиографски вјесник*, бр. 3 (1993), поводом шездесетогодишњице његовог рођења посвећује своје странице др Душану Мартиновићу „у знак признања за његов истрајни рад на уређењу овог часописа, као и за његову плодну научноистраживачку дјелатност, богати

¹³ Никола Рацковић. Др Душан Мартиновић. *Библиографски вјесник*. Год. 12, бр. 3 (1983), стр. 209-245; Никола Рацковић. Др Душан Мартиновић (наставак и допуна библиографије). *Библиографски вјесник*. Год. 22, бр. 1 (1993), стр. 11-34; Мартиновић Ј. Душан: (допуна библиографије: 1993-1998). У: *Библиографија библиотечких радника ЦНБ „Бурђе Црнојевић”*. Цетиње, 2002. стр. 91-106; Добрило Аранитовић. Академик Душан Ј. Мартиновић; Објављени радови академика Душана Ј. Мартиновића (избор). Сусрети библиографа '02. Инђија. Год. 13 (2002), стр. 11-38.

¹⁴ Александар Пејовић. Др Душан Мартиновић: (научноистраживачки и стручни портрет). *Библиографски вјесник*. Год. 22, бр. 1 (1993), стр. 10.

и разноврсни стваралачки опус из библиологије, библиотекарства, библиографије и културне историје црногорског народа уопште.”¹⁵

Др Душан Мартиновић није остављао равнодушним никога ко се занимао за научну и културну прошлост Црне Горе. Многи су са задовољством и поштовањем дочекивали сваки његов рад, док је било и оних који су омаловажавали и потцјењивали библиографски рад уопште па, и више него очигледне, резултате др Мартиновића. Наравно, научни радници од угледа, с великим уважавањем гледају на библиографска истраживања и библиографе, свјесни да без њихове помоћи не би било могуће проучавати и сагледати прошлост нити једне од научних дисциплина. Бројни радови посвећени раду др Мартиновића, најбоље говоре о његовом стваралачком учинку, а ми библиографи спознавши и ону другу библиографско-истраживачку страну, једини знамо колико енергије, знања, посвећености и жеље за радом треба, да би се урадила само једна добра библиографија, а др Мартиновић нам је подарио више стотина радова који нам стоје на располагању.

*

Свако ко није спреман уложити све своје физичке и умне способности, своје вријеме, љубав и енергију у овакав или сличан посао, никада неће са пуном озбиљношћу и вјером прихватити резултате др Душана Мартиновића. Лакоћа којом је радио и објављивао своје књиге, само су привид за оне који никада нису прошли кроз његов или сличан, библиографско-истраживачки пут. Склони смо да са, највећим ужитком и осјећањем ефикасно уложеног времена и труда, користимо десетине библиографија које нам је подарио овај необично способан и успјешан библиограф, али се ријетко упитамо: колико је било потребно уложити нечијег времена, енергије и знања, да бисмо имали такве, за један народ, пребогате информативне базе података? Прелиставајући томове урађених библиографија, с правом се можемо запитати: да ли једна личност уопште може више урадити на утемељењу и афирмацији културе свога народа? Да ли се свој род може на бољи и исправнији начин репрезентовати и вољети? Да ли постоји мјерна јединица за патриотизам и колико тих јединица припада др Душану Мартиновићу и свима онима који су учествовали на реализацији пројекта *Црногорска библиографија 1494-1994. г.*? Да ли је вријеме таквог вредновања прошло или је то вријеме будуће? Садашње, са сигурношћу, није!

¹⁵ Уређивачки одбор. [Посвета]. *Библиографски вјесник*. Год. 22, бр. 3 (1993), стр. 4.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Архивска грађа НБС: Протокол: 0101 бр. 216/84.
2. Аранитовић, Добрило. *Академик Душан Ј. Мартиновић*: [Говор поводом додјеле „Митровданске повеље“]. Сусрети библиографа 02 (Инђија). Год. 13 (2003)
3. Аранитовић, Добрило. Академик Душан Ј. Мартиновић: *Објављени радови академика Душана Ј. Мартиновића* (избор). Сусрети библиографа 02. Инђија. Год. 13 (2002), стр. 11-38.
4. *Библиографски вјесник*. Год. 22, бр. 3 (1993)
5. *Библиографски вјесник*. Год. 24, бр. 2-3 (1995)
6. Брновић, Бранко. *Међународна сарадња ЦНБ у 1988. години*. Библиографски вјесник. Год. 17, бр. 3 (1988)
7. Драшковећ, Чедомир. *Поводом 25. година „Библиографског вјесника“*. Историјски записи. Год. 39, бр. 4 (1986), стр. 238-240.
8. Живанов, Миодраг. Предговор. У: *Душан Мартиновић*. Црногорска библиографија. Цетиње, ЦНБ, 1992, стр. 5-6.
9. Лукетић, Мирослав. *Црногорска библиографија*. — Библиографски вјесник. Год. 8, бр. 3 (1979), стр. 5-41.
10. Мартиновић, Душан. *Библиографија библиотечких радника ЦНБ „Бурђе Црнојевећ“*. Цетиње, 2002.
11. Мартиновић, Душан Ј. „*Библиографски вјесник*“: (1961-1964). Историјски записи. Год. 29, књ. 34 (1976), стр. 377-379.
12. Мартиновић, Душан Ј. *25 година „Библиографског вјесника“*. Овдје. Год. 18, бр. 211 (дец. 1986), стр. 27.
13. Мартиновић, Душан Ј. *Др Нико С. Мартиновић*: (1914-1975): Живот и дјело. Цетиње: ЦНБ, 1995.
14. Мартиновић, Душан. *Црногорска библиографија: Историјски развој*. Цетиње: ЦНБ, 1992.
15. Мартиновић, Душан. *160 година Државне (националне) библиотеке Црне Горе (1838-1998)*. Подгорица: ЦАНУ, 2002.
16. Миловић, Милорад Т. *Библиографија „Библиографског вјесника“*: (1987-1999). Библиографски вјесник. Год. 29, бр. 1 (2000), стр. 5-120.
17. Пејовић, Александар. Др Душан Мартиновић: (научноистраживачки и стручни портрет). Библиографски вјесник. Год. 22, бр. 1 (1993)
18. Рацковић, Никола. Др Душан Мартиновић: *Библиографија*. Библиографски вјесник. Год. 12, бр. 3 (1983), стр. 209-245.
19. Рацковић, Никола. Др Душан Мартиновић (наставак и допуна био-библиографије). Библиографски вјесник. Год. 22, бр. 1 (1993), стр. 11-34.
20. Службени лист СР ЦГ (Титоград). Бр. 1 (20. јан. 1984), стр. 5-6; Бр. 1 (30. јан. 1988)
21. Службени лист СР ЦГ (Титоград). Бр. 2 (20. јан. 1992)
22. *Црногорска библиографија: 1494-1994*. Том I-IV. Цетиње: Централна народна библиотека, 1984-2004.

